

resultater, og Erik Oxenbøll supplerer med et selvstændigt afsnit om industrien. Dertil kommer, at der i bogen er medtaget endnu et skrift af Otto Thott, en betænkning fra 1754 om rentefoden, og at denne sættes i ramme af en større indledende afhandling af Erik Oxenbøll om danske finansieringsproblemer i 1700-tallet.

Nyt i Kristof Glamanns fremstilling er især et kapitel om merkantilismen i Danmark med redegørelse navnlig for Albert Olsens synspunkter, og et afsluttende kapitel om kameralismen. Med disse kapitler sætter udgiveren i højere grad end tilfældet var i førsteudgaven Otto Thotts »kameralistiske programskrift« ind i en større idéhistorisk og europæisk sammenhæng. Interessant er desuden forfatterens redegørelse for fire forskellige europæiske typer af kommercekollegier og placeringen af de tre danske i fjerde gruppe som »centraladministrative organer med både rådgivende og udøvende samt i flere sager også dømmende myndighed« og dermed »kameralisternes stærkeste instrument« (s. 77).

Om begge Erik Oxenbølls (nytilkomne) afsnit gælder, at de nærmest tager Otto Thotts to skrifter som udgangspunkter for meget brede, instruktive fremstillinger af hele 1700-tallets industripolitik og kreditvæsen. Man savner derimod med hensyn til skriftet fra 1754 om rentefoden en redegørelse for dets aktuelle tilblivelsessituation. Det oplyses, at det ligger i Danske Kancellis forakter til renteforordningen af 13. februar 1767. Var denne allerede under forberedelse, da Thott skrev sin betænkning, eller havde han en anden anledning? I øvrigt afspejler Otto Thotts andet skrift en tid, hvor hans program fra 1735 på flere områder havde nydt fremgang og sat frugt. Se f.eks. s. 222, hvor der tales om, at banken har haft lykkelig fremgang, kommercielen er tiltaget, manufakturere er opkommet og ejendomspriserne, både i byen og på landet, er »anseeligen tiltagne i priis«.

Til sidst et lille hjertesuk. Man savner i bogen om Otto Thott en ordliste som den, der findes i Anders Monrad Møllers bog. Det er næppe alle læsere, der lige netop har present, f.eks. hvad der ligger i begreber som »ob usum« og »ob moram« (s. 224) eller erindrer tiden og de nærmere omstændigheder for »Vandfloden i Holsteen og Oldenborg«, der drænedes den kongelige kasse (s. 228).

Jens Holmgaard

STEFAN HARTMANN: Die Beziehungen Preussens zu Dänemark von 1688 bis 1789. Neue Forschungen zur brandenburg-preussischen Geschichte herausgegeben von Oswald Hauser, Band 3. Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1983. XXII, 402 s. III.

Denne bog af den tyske arkivar Stefan Hartmann er den første frugt af et større projekt, der under ledelse af Walther Hubatsch skal behandle Preussens udenrigspolitiske forhold til Danmark fra 1525 til 1867. Det foreliggende bind lover godt for den bebudede serie, da det giver en solid og perspektivrig oversigt over de preussisk-danske relationer i perioden 1688-1789; Hartmanns nuancerede fremstilling, der hovedsageligt er baseret på de diplomatiske arkivserier i Merseburg, Berlin og København, diskuterer løbende den preussiske og den

danske regerings afvigende politiske opfattelser, og de bilaterale relationer sættes i sammenhæng med den storpolitiske udvikling i det europæiske statssystem.

Perioden 1688-1789 er kendetegnet ved en drastisk ændring af styrkeforholdet mellem Preussen og Danmark. Fra at have været en jævnbyrdig andenrangsmagt ved periodens begyndelse degraderes Danmark gradvis til en tredjerangsmagt, mens Preussen tilkæmper sig rang af europæisk stormagt under Frederik den Store, der endte med at betragte Danmark-Norge som et »Machtvakuum«. Samtidig er de preussisk-danske relationer konstant præget af fundamentale interessemodsatninger, der i næsten hele den behandlede periode væsentligst kommer til udtryk i forhandlingerne om det gottorpske spørgsmål og om preussisk toldfrihed i Øresund. Foruden disse gennemgående nøgleproblemer behandler Hartmann samtlige aktuelle stridsspørgsmål med sikker proportionsans. Stednavneregistret tjener som et fyldestgørende sagregister.

Som bilag til fremstillingen publiceres en række centrale preussiske kilder, hvoraf mange ikke tidligere har været trykt. Man læser med interesse Frederik den Stores skarpe analyser af forholdene i Danmark, der efter hans mening kun havde flåden at bryste sig af. Danmarks store problemer skyldtes først og fremmest, at landet blev styret af udlændinge, og den danske konges sande interesser ville først blive varetaget ordentligt, når ledelsen blev lagt i hænderne på oplyste mænd fra nationens fornemme familier. Efter preusserkongens opfattelse var Danmarks – ofte gådefulde – udenrigspolitik for en stor del motiveret af A.G. Moltkes personlige engagement i handel og skibsfart. Hovedskurken var dog hannoveraneren J.H.E. Bernstorff, der lod sine private godsinteresser i Mecklenburg påvirke Danmarks officielle holdning over for Preussen. Da preussiske tropper under Syvårskrigens kritiske fase havde besat Mecklenburg, gav Frederik den Store dem derfor ordre til at skåne Bernstorffs godsbesiddelser i hertugdømmet.

Hans Bagger

MARC RAEFF: Comprendre l'ancien régime russe. Etat et société en Russie impériale. Paris, Éditions du Seuil, 1982. 247 s. 130 kr.

The aim of this essay, presented as the first in a series of lectures at the »Centre russe de l'École des hautes études en sciences sociales« in Paris in 1980, is to explain the social development of Russia from the 17th century to 1917. The main theses of the essay are as follows: In the second part of the 17th c. the Muscovite old order was in a state of collapse. Thanks to the »Ukrainian channel« and Polish cultural influences new ideas began to reach Moscow. They prepared the background for Peter I's reforms in all fields of Russian government and society. This confirms V.L. Tapié's thesis. »C'est n'est pas Pierre le Grand, qui a créé la Russie«. These changes created a Russian policy state and cameralisme. The Muscovite state became a European one after an East-European (Prussian) or Swedish model. However, these changes concerned only a small minority of the population, the majority were living as if they were under the old culture. A sense of insecurity was to prevail and created difficulties into the 18th c. for Russia. Raëff explains this insecurity in terms of popular revolts especially Pugachev's uprising. It was a revolt against centralization, institutionalism and imitation of